

ΤΟ ΧΡΟΝΙΚΟ ΑΝΕΓΕΡΣΗΣ ΤΗΣ ΕΘΝΙΚΗΣ ΤΡΑΠΕΖΑΣ ΔΡΑΜΑΣ

Αίλα Θεοδωρίδου-Σωτηρίου
mtheodteiser@hotmail.com

Περίληψη: Στην περίοδο του μεσοπολέμου η Εθνική Τράπεζα της Ελλάδας σχεδίασε και υλοποίησε ένα εκτεταμένο κτιριολογικό πρόγραμμα για τη στέγαση των υποκαταστημάτων της σ' ολόκληρη τη χώρα. Τα κτίρια διατηρούνται μέχρι σήμερα και αποτελούν σημείο αναφοράς για την αρχιτεκτονική τους αξία. Το τεράστιο έργο έφερε σε πέρας η τότε Τεχνική Υπηρεσία της Τράπεζας (Τ.Υ./Ε.Τ.Ε.), η οποία αναδιοργανώθηκε γι' αυτό το σκοπό προσλαμβάνοντας νέους αρχιτέκτονες και μηχανικούς. Το τελευταίο διάστημα το ερευνητικό ενδιαφέρον αναζωπυρώθηκε για τα κτίρια αυτά και ενδιαφέρουσες μονογραφίες είδαν το φως της δημοσιότητας (Γεωργιλιά, 1995 Ζαρκάδα, 2004, Τσίγκου 2001, Συνοδινός, 2003). Η προσέγγιση του υποκαταστήματος της Δράμας εντάσσεται σ' αυτήν την προσπάθεια. Η έρευνα στηρίχθηκε στο υλικό του Ιστορικού Αρχείου της Εθνικής Τράπεζας (Ι.Α/Ε.Τ.Ε). Στο φάκελο Α1/Σ37/Υ86 φυλάσσονται ένδεκα (11) ευμεγέθεις υποφάκελοι με τεκμήρια, που αφορούν την απόκτηση του οικοπέδου και την ανέγερση του υποκαταστήματος Δράμας.

Αν και η Εθνική Τράπεζα εγκαθίσταται στη Δράμα το 1919 σε μισθωμένο κτίριο, η ανέγερση ιδιόκτητου κτιρίου απετέλεσε από την αρχή θέμα γοήτρου κα στόχο της διοίκησης, που υλοποιήθηκε με επιτυχία το διάστημα 1928-1933. Παρακολουθώντας την εκτενή αλληλογραφία του επιβλέποντα μηχανικού με την κεντρική υπηρεσία της Αθήνας επισημαίνουμε πολλά ενδιαφέροντα στοιχεία τεχνικού, ιστορικού και αρχιτεκτονικού ενδιαφέροντος. Επιπλέον μέσα από τις προσφορές για τα υλικά, τις υπεργολαβίες, την επιλογή εξειδικευμένων τεχνιτών, τις συνεργασίες με τοπικούς κατασκευαστές κ.λπ. διαφαίνεται η τεχνογνωσία και το οικονομικό και κοινωνικό περιβάλλον μέσα στο οποίο υλοποιήθηκε το έργο. Η παράλληλη αφήγηση της δραστηριότητας της Τ.Υ./Ε.Τ.Ε. στην Ανατολική Μακεδονία και Θράκη συνδέει πρόσωπα, πρακτικές και διαδικασίες και ανασυνθέτει το συμβολικό χαρακτήρα του συνολικού εγχειρήματος: επιβολή μέσω επιβλητικών κτιρίων, υπόμνηση της «ελληνικότητας» μέσω του αρχιτεκτονικού κλασικισμού.

Λέξεις κλειδιά: κτίρια τραπεζών, μεσοπόλεμος, αρχιτεκτονική, Δράμα

1. Η απόκτηση καταλλήλου οικοπέδου

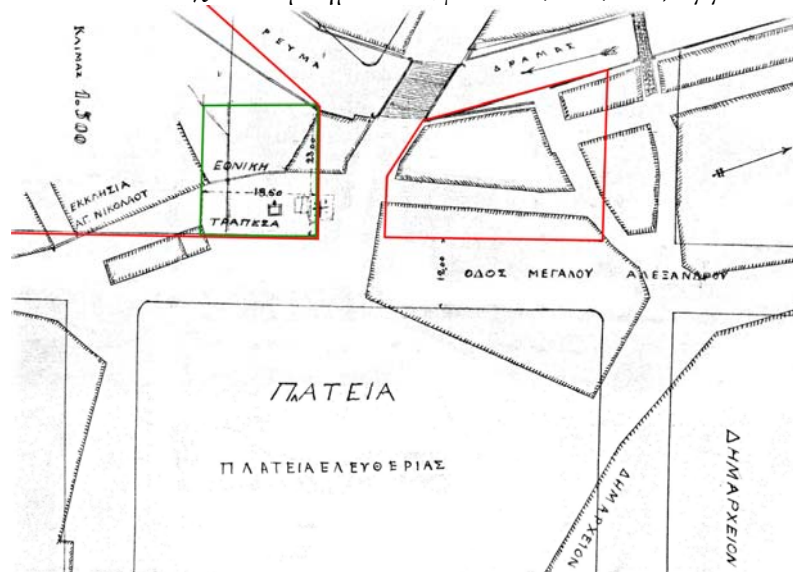
Το Ιστορικό Αρχείο της Ε.Τ.Ε. διασώζει το σχέδιο του μισθωμένου οικήματος στο οποίο εγκαταστάθηκε η Τράπεζα το 1919 (Εικ.1). Ένα σχέδιο επαναδιαρρύθμισής του με ημερομηνία 27 Μαΐου 1920 δείχνει τις δυσκολίες που είχε η Τράπεζα να αναπτυχθεί σ' ένα περιορισμένο και ακατάλληλο για το κύρος της χώρο. Η απόκτηση ιδιόκτητου οικοπέδου υπήρξε λοιπόν ζήτημα, που απασχόλησε από την αρχή την Τράπεζα. Όμως στη Δράμα, όπως λίγα χρόνια νωρίτερα στις Σέρρες, το ζήτημα δεν ήταν η διαθέσιμη γη, γιατί η Ε.Τ.Ε. ως διαχειριστής της ανταλλαξίμου περιουσίας είχε τη δυνατότητα αγοράς γης, αλλά η έλλειψη εγκεκριμένου σχεδίου, που επιβράδυνε την μετεγκατάσταση σε ιδιόκτητο κτίριο. Αν και βιαζόταν να ενισχύσει την κυριαρχία της στην νέα αυτή αγορά, με την ανέγερση ιδιόκτητων κτιρίων, η Ε.Τ.Ε. παρεμποδιζόταν από την έλλειψη εγκεκριμένων πολεοδομικών σχεδίων. Ειδικότερα στη Δράμα, σε αντίθεση με τις Σέρρες, όπου η Εθνική Τράπεζα αγόρασε και έκτισε το διάστημα 1925-1927 ιδιόκτητο μέγαρο, στη βάση του εγκεκριμένου σχεδίου του 1925, η αργή διαδικασία έγκρισης νέου σχεδίου αποτελούσε τροχοπέδη για τα σχέδια της.

Εικ. 1: Η αρχική εγκατάσταση της Ε.Τ.Ε. (πηγή: Ι.Α./Ε.Τ.Ε.)

Η πρώτη αναφορά για την εκλογή οικοπέδου, συντάσσεται και υπογράφεται από τον αρχιτέκτονα Νικόλαο Ζουμπουλίδη, προϊστάμενο της Τεχνικής Υπηρεσίας. Διερχόμενος από την περιοχή για μια από τις τελευταίες επιβλέψεις πριν τα εγκαίνια του μεγάρου των Σερρών, έρχεται στη Δράμα για επιτόπια αυτοψία στα τέλη Φεβρουαρίου 1927. Στην αναφορά του με ημερομηνία 5 Μαρτίου 1927, από την πρώτη κιόλας παράγραφο εντοπίζει το πρόβλημα:

«Η εκλογή οικοπέδου μεταξύ των μουσουλμανικών κτημάτων είναι δυσχερεστάτη λόγω της **μη υπάρξεως σχεδίου ρυμοτομίας**... Το μόνον οικόπεδον το οποίον είναι κατάλληλον και εύκολον προς οικοδόμησιν είναι ο χώρος του παλαιού μουσουλμανικού τεμένους επί της κεντρικής πλατείας της πόλεως, κατόπιν δε συσκέψεως μετά του κ. Δημάρχου και του κ. Διευθυντού του υποκαταστήματος, ο Δήμος αποφάσισε να μεταρρυθμίσει την σημερινήν πλατείαν, ζητήσει δε παρά της κυβερνήσεως την έγκρισιν της μελέτης. Με την ανωτέρω μεταρρύθμισιν το μετατραπέν εις εκκλησίαν τέμενος παραμένει ως ιστορικό μνημείον επί της πλατείας και παραπλεύρως δυνάμεθα να οικοδομήσωμεν μεγαλοπρεπές μέγαρον: όπως αποκτήσωμεν όμως κήπον και εσωτερικόν χώρον, πρέπει να μεταρρυθμίσωμεν κατά τι και την είσοδον της εκκλησίας και δίδοντες εις το κτίριον Βυζαντινήν χροιάν, θα επιτύχωμεν όπως η πόλις της Δράμας αποκτήσει εν καλλιτεχνικόν μνημείον» (φάκ. Α1/Σ37/Υ86, εγγ. 5-3-1927).

Εικ. 2: Το οικόπεδο που αρχικά επιλέχθηκε (πηγή: ΙΑ/ΕΤΕ)

Η πρόταση του Ζουμπουλίδη συνοδεύεται και από ένα σχεδιάγραμμα της σημερινής πλατείας Ελευθερίας, στο οποίο σημειώνεται η θέση του οικοπέδου στο Ν.Δ. άκρο της πλατείας (Εικ.2) δίπλα στο Εσκή ή Ατίκ ή Τσαρσί Τζαμί (σημερινός Άγιος Νικόλαος). Στην επιλογή του Ζουμπουλίδη είχε συνηγορήσει και η διεύθυνση του υποκαταστήματος: «Κατά την γνώμην της διευθύνσεως του υποκαταστήματος η μόνη θέσις ήτις θα εξυπηρετήσει την Τράπεζαν και θα πλουτίση την πόλιν είναι η ανωτέρω. Δεχόμενος ως ορθότατην την γνώμην του διευθυντού και μελετήσας επί τόπου και τα άλλα υπάρχοντα οικόπεδα, συνηγορώ υπέρ της αγοράς του ειρημένου οικοπέδου» (φάκ. Α1/Σ37/Υ86, εγγ. 5-3-1927).

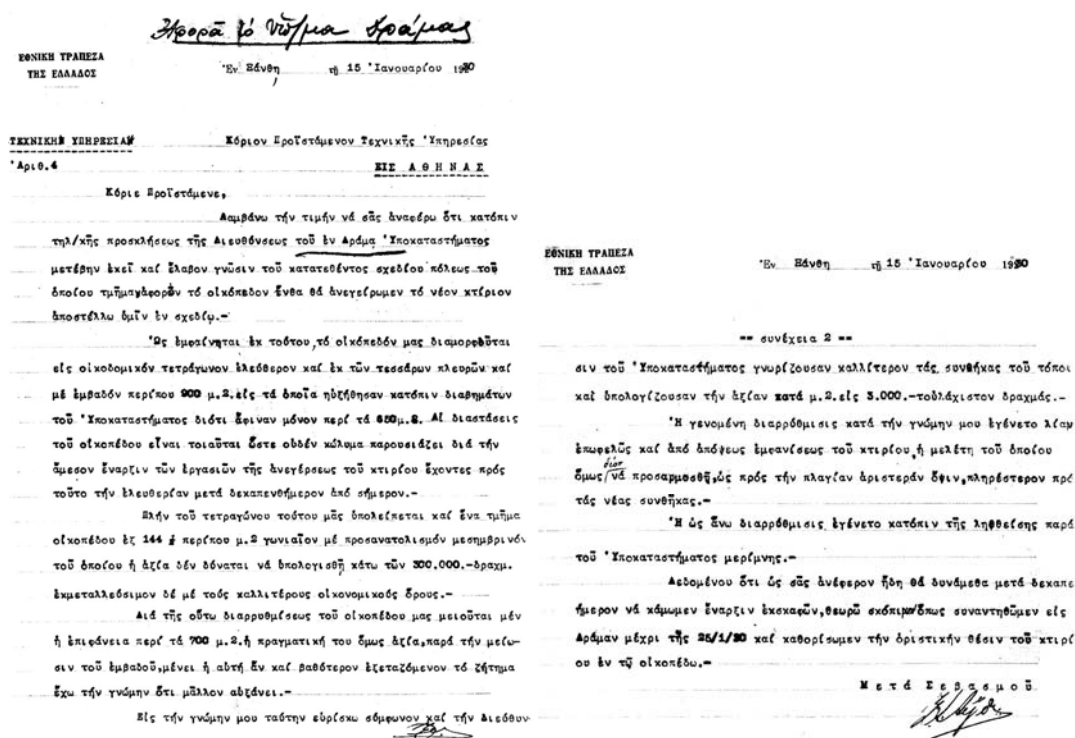
2. Άνοιξη του 1929: Ο αρχιτέκτονας Ξ. Αιγίδης αναλαμβάνει την επίβλεψη

Τι έγινε και δεν υλοποιήθηκε αυτή η επιλογή; Δύο χρόνια μετά, στις 2 Μαΐου 1929 η Τεχνική Υπηρεσία γνωστοποιεί στο υποκατάστημα Δράμας, ότι θέτει στις διαταγές του τον υπάλληλο της, αρχιτέκτονα Ξενοφάνη Αιγίδη. Γράφει ο Αιγίδης στις 20 Μαΐου 1929: «μετέβην εις Δράμα και εκανόνισα τα της μειοδοσίας δια την κατεδάφισιν του εντός του οικοπέδου του ανεγερθησομένου υποκαταστήματος τζαμίου και ετέρων δυο ξυλίνων οικοδομών ανηκόντων εις την τράπεζαν, μόλις δε λάβω τας προσφοράς θα σας τας διαβιβάσω δια να εγκρίνετε την κατακύρωσιν και αρχίσωμεν την κατεδάφισιν».

Το τζαμί που αναφέρει ο Αιγίδης δεν είναι το Εσκή Τζαμί που περιέγραφε ο Ζουμπουλίδης, αλλά το Μολλά Τζαμισί, στην τότε (και σημερινή) οδό Μεγάλου Αλεξάνδρου. Για την αλλαγή στην επιλογή του οικοπέδου δεν αναφέρει τίποτα το Ιστορικό Αρχείο της Τράπεζας. Σχετίζεται πιθανότατα τόσο με την στενότητα του αρχικά προτεινόμενου χώρου, όσο και με τις γενικότερες επιλογές του υπό εκπόνηση νέου σχεδίου Δράμας; Εξάλλου η πολιτική της Τράπεζας, όπως δείχνουν τα παραδείγματα των Σερρών και της Ξάνθης ήταν να αποκτά μεγάλα οικοπέδα και να ανεγείρει επιβλητικά μέγαρα.

Στην ίδια επιστολή ο Αιγίδης εκφράζει την ανησυχία του για την αργοπορία έγκρισης του σχεδίου της πόλης: «Ως προς το σχέδιον πόλεως, τούτο ακόμη δεν παρεδόθη εις τον Δήμον Δράμας, αλλά ούτε και προσχέδιον. Θα έχω υπόψη μου, μόλις καταστή δυνατόν, να λάβωμεν διάγραμμα του οικοπέδου και να σας το στείλω δια να κανονίσετε και την εν τω οικοπέδω τοποθέτησιν του κτιρίου». Σημειώνουμε ότι την εκπόνηση του σχεδίου της Δράμας είχε αναλάβει κατόπιν δημοπρασίας. ο τοπογράφος μηχανικός Ιωάννης Παπαϊωάννου, απόφοιτος του Ε.Μ.Π. (1921) με έδρα τη Θεσσαλονίκη (στοά Τάττη και Μητροπολίτου Ιωσήφ 12). Ο ίδιος εκπόνησε το σχέδιο Νάουσας, Λαγκαδά, Σιδηροκάστρου και την επέκταση σχεδίου Θεσσαλονίκης (Αϊβαζόγλου, 2002).

Ακολουθούν έξι μήνες σιωπή και τον Ιανουάριο του 1930 αναφέρει ο Αιγίδης στα κεντρικά ότι: «Μετέβην και έλαβα γνώσιν του κατατεθέντος σχεδίου πόλεως. Ως εμφανίζεται εκ τούτου, το οικόπεδον μας διαμορφώνεται εις οικοδομικών τετράγωνον ελεύθερον και εκ των τεσσάρων πλευρών και με εμβαδόν περίπου 900 τ.μ. εις τα οποία ηυξήθησαν κατόπιν διαβημάτων του υποκαταστήματος διότι άφηναν μόνο περί τα 650 τ.μ.». Σημειώτεο ότι στο μητρώο των ανταλλαξίμων η έκταση του οικοπέδου του Μολλά Τζαμισί «μετά των 16 μικρομαγαζείων» που το περιέβαλαν, ανερχόταν σε 1.785 τ.μ.

Εικ. 4: Η αναφορά του Ξ. Αιγίδη (πηγή: Ι.Α./Ε.Τ.Ε.)

Για τον επιβλέποντα του έργου Ξενοφάνη Αιγίδη γνωρίζουμε ότι γεννήθηκε στην Μαλακοπή της Καππαδοκίας το 1898, τελείωσε το Ζωγράφειο Γυμνάσιο στην Κωνσταντινούπολη, σπούδασε στο Εθνικό Μετσόβιο Πολυτεχνείο. Πήρε το δίπλωμα του τον Ιούλιο του 1924 και προσλήφθηκε αμέσως στην Τ.Υ. της Ε.Τ.Ε. Μετά από λίγους μήνες στα κεντρικά γραφεία ανέλαβε την επίβλεψη των εργασιών του υποκαταστήματος στη Λαμία και στη συνέχεια ήλθε στις Σέρρες. Το διάστημα 1925-1927 εγκαταστάθηκε στις Σέρρες και επέβλεψε την ανέγερση του εκεί υποκαταστήματος. Την άνοιξη του 1929 όταν ανέλαβε να συντονίσει το έργο της Δράμας επέβλεπε ήδη τις εργασίες ανέγερσης του υποκαταστήματος Ξάνθης. Ήταν δηλαδή γνώστης τόσο των τοπικών συνθηκών, όσο και της γενικότερης σχεδιαστικής προσπάθειας της Ε.Τ.Ε. Ο Αιγίδης παρέμεινε στην Εθνική Τράπεζα μέχρι το 1930 επιβλέποντας πέραν του υποκαταστήματος Δράμας, Ξάνθης και Σερρών, την ανέγερση των υποκαταστημάτων Αλεξανδρούπολης, Καβάλας. Το 1930 μεταπήδησε στο τμήμα κτιρίων της Τράπεζας της Ελλάδος «καταλαβών διαδοχικώς τας θέσεις αναπληρωτού αρχιμηχανικού και αρχιμηχανικού». Εκπόνησε μελέτες των υποκαταστημάτων της Τράπεζας της Ελλάδος σε διάφορες πόλεις και επέβλεψε την ανέγερσή τους στη Θεσσαλονίκη, Πάτρα, Καβάλα, Αγρίνιο κ.λπ. (Βιογραφικό Λεξικό, έκδ. περιοδικού «Αρχιτεκτονική», Αθήνα 1961, σ. 5).

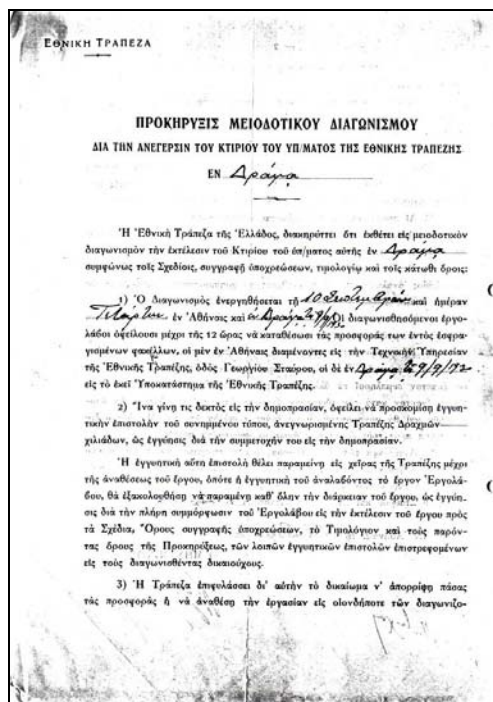
Όπως αναφέρουν οι τοπικές εφημερίδες Θάρρος και Νέοι Καιροί, το σχέδιο πόλης ολοκληρώνεται και παραλαμβάνεται από το δημοτικό συμβούλιο στις 15 Ιανουαρίου 1930. Είναι εντυπωσιακό ότι ταυτόχρονα με την παραλαβή του νέου σχεδίου, η Ε.Τ.Ε. έχει ολοκληρώσει τις προετοιμασίες της και είναι έτοιμη για την έναρξη των εκσκαφών. Γράφει ο Αιγίδης: «Δεδομένου ότι όπως σας ανέφερον ήδη

θα δυνάμεθα μετά δεκαπενθήμερον να κάνωμεν έναρξιν εκσκαφών, θεωρώ σκόπιμον όπως συναντηθώμεν εις Δράμα μέχρι τις 25/1/1930 και καθορίσωμεν την οριστικήν θέσιν του κτιρίου εν τω οικοπέδω».

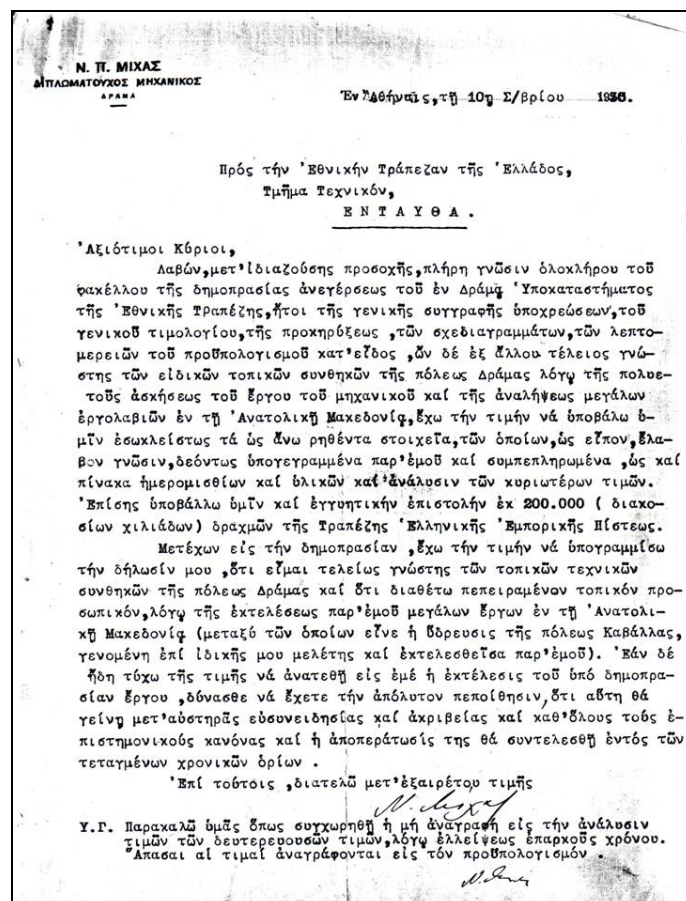
Θα νόμιζε κανείς ότι με την παραλαβή του σχεδίου θα ξεκαθάριζε οριστικά το τοπίο για την έναρξη των εργασιών. Λάθος. Η απαγόρευση έκδοση οικοδομικών αδειών στη πόλη της Δράμας επί τετράμηνο (μέχρι τις 12 Ιουνίου 1930) παρεμπόδισε και πάλι την έναρξη του έργου. Η Τράπεζα ζήτησε εξαίρεση από το απαγορευτικό διάταγμα και το Δημοτικό Συμβούλιο Δράμας με την αρ. 118/25-2-1930 πράξη του θεώρησε την εξαίρεση δίκαιη και σκόπιμη. Αιτιολόγησε δε την απόφασή του ως εξής: «αφενός μεν διότι η Ε.Τ.Ε. δέχεται να συμμορφωθεί προς το Σχέδιο Πόλεως, ως τούτο ενεκρίθη παρά του δημοτικού συμβουλίου, αφετέρου δε διότι δια του εντός του έτους ανεγερθησομένου μεγάρου η πόλις θα αποκτήσει ένα στόλισμα από απόψεως αρχιτεκτονικής, το οποίον ως ίδρυμα μεγάλως θέλει εξυπηρετήσει την εμπορικήν και οικονομικήν κίνησιν της πόλεως λόγω της τοποθεσίας του» (Ι.Α./Ε.Τ.Ε., φάκ. Α1/Σ37/Υ86).

Η με ημερομηνία 25-2-1930 απόφαση του δημοτικού συμβουλίου τελείωνε με την ευχή το Υπουργείο Συγκοινωνίας να τροποποιήσει το διάταγμα και να επιτρέψει την έναρξη ανοικοδόμησης της Τράπεζας. Σημειωτέο ότι το κρίσιμο διάστημα αυτών των αποφάσεων ως δημομηχανικός Δράμας υπηρετούσε -ήδη από το 1927- ο έμπειρος αρχιτέκτονας Ιωάννης Μακρής. Όπως μας αποκαλύπτει ιδιόχειρο σημείωμά του, κατατεθειμένο στο μητρώο του Τεχνικού Επιμελητηρίου της Ελλάδας, καταγόταν από την Κέρκυρα, σπούδασε στην Ιταλία και εργάστηκε στην Αίγυπτο, στην Επιτροπή Αποκατάστασης Προσφύγων, στη Διεύθυνση Δημοσίων Έργων Θράκης, στο Εποικισμό Δράμας και ως ιδιώτης.

Παρά τη συνηγορία του Δημοτικού Συμβουλίου άρση της απαγόρευσης δεν φαίνεται να έγινε άμεσα, αν κρίνουμε από το γεγονός ότι η προκήρυξη του μειοδοτικού διαγωνισμού για την κατασκευή πραγματοποιήθηκε τελικά την 1η Σεπτεμβρίου 1930 (Εικ.5). Υπέβαλαν προφορές με συμπλήρωση τιμολογίου τέσσερα εργοληπτικά γραφεία: Ζιώγα και Μίχα από τη Δράμα, Γιάνναρου και ΤΕΚΤΩΝ από την Αθήνα. Μειοδότης ανακηρύχθηκε ο διπλωματούχος μηχανικός, απόφοιτος του πολυτεχνείου του Τορίνου Νικόλαος Μίχας (Εικ. 6). Ο μειοδότης, που όπως φαίνεται και από το βιογραφικό του στο ΤΕΕ, ήταν ειδικευμένος σε υδραυλικά έργα δήλωνε ότι: «είναι τέλειος γνώστης των τοπικών τεχνικών συνθηκών της πόλεως Δράμας και ότι διαθέτει πεπειραμένο τεχνικό προσωπικό λόγω της εκτελέσεως μεγάλων έργων στην Ανατολική Μακεδονία (μεταξύ των οποίων η ύδρευση της Καβάλας και της Προσοτσάνης)».

Εικ. 5: Η προκήρυξη του μειοδοτικού διαγωνισμού για την ανέγερση (πηγή: Ι.Α./Ε.Τ.Ε.)

Εικ. 6: Η προσφορά του Ν. Π. Μίχα (πηγή: Ι.Α./Ε.Τ.Ε.)

3. Περιγραφή του κτιρίου και ο αρχιτέκτονας Νικ. Ζουμπουλίδης

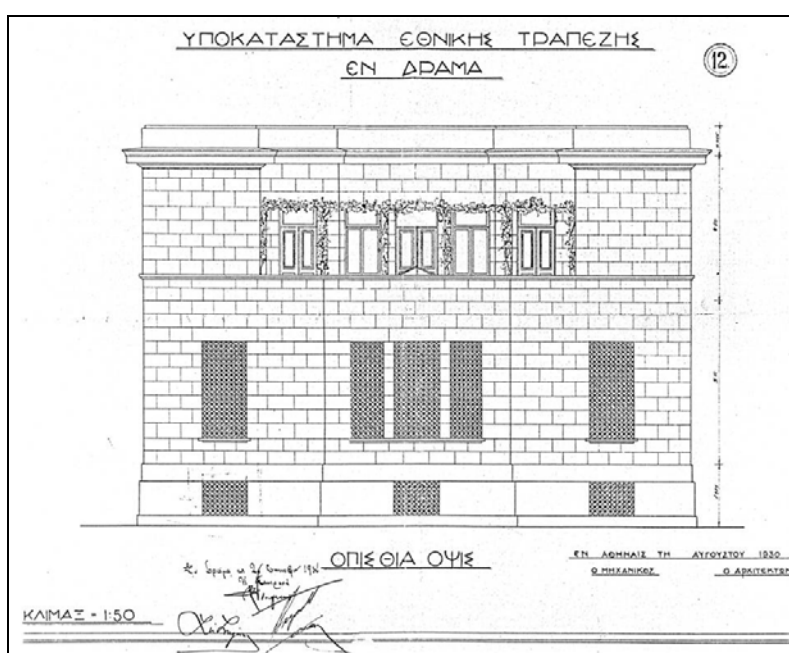
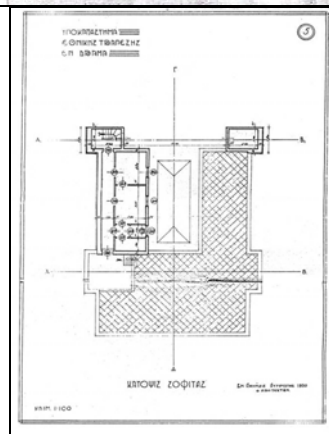
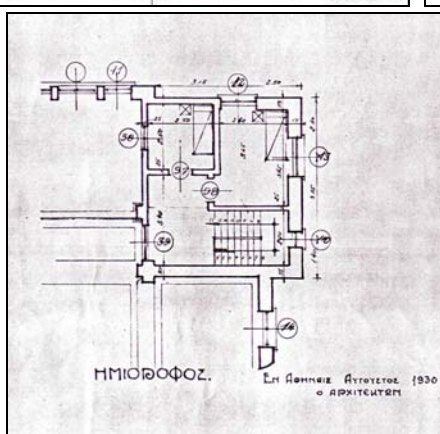
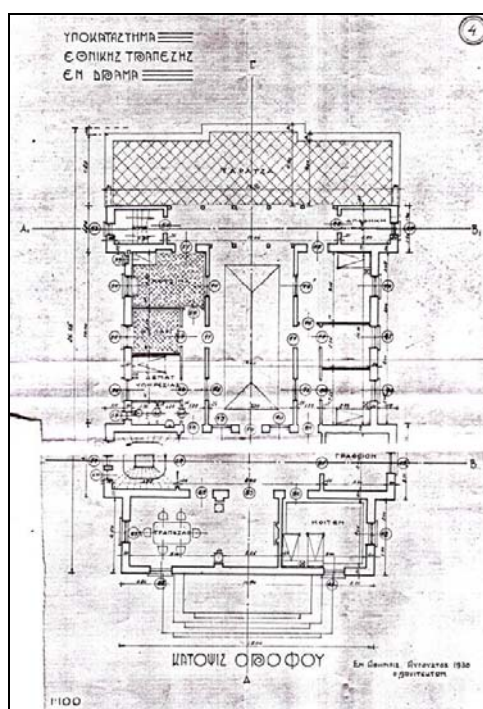
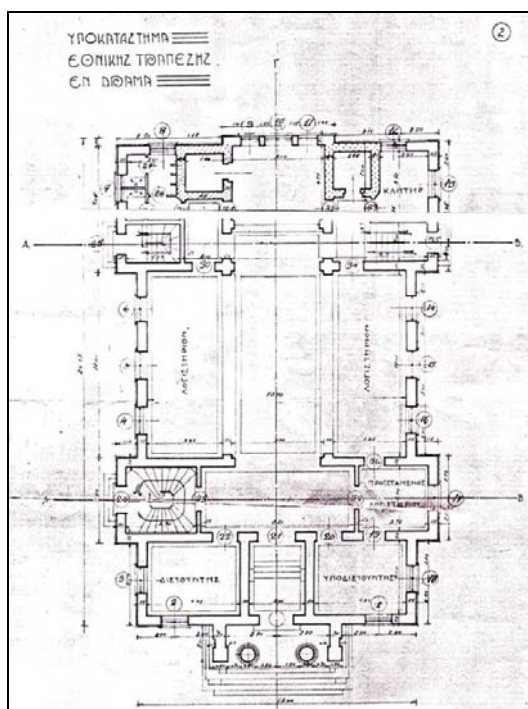
Το σύνολο των τραπεζικών υποκαταστημάτων της Ε.Τ.Ε. που ανεγέρθηκαν κατά τη διάρκεια του μεσοπολέμου συνιστούν μια ενδιαφέρουσα κτιριακή κατηγορία (Βλαχόπουλος, 1995). Από τη μια η επέκταση των συνόρων και η σταθερότητα μετά τον α' παγκόσμιο πόλεμο και τις περιπέτειες της μικρασιατικής καταστροφής, από την άλλη οι ήπιες επιπτώσεις στην ελληνική οικονομία της παγκόσμιας οικονομικής κρίσης του 1929, είχαν ως αποτέλεσμα την επέκταση των δραστηριοτήτων, όχι μόνο της Εθνικής αλλά και των υπολοίπων των πιστωτικών ιδρυμάτων και μια οικοδομική έκρηξη νέων τραπεζικών καταστημάτων. Στο Ιστορικό Αρχείο της Ε.Τ.Ε. υπάρχουν φάκελοι για περίπου 50 νεόδμητα κτίρια αυτής της περιόδου, που χαρακτηρίζονται από εκφάνσεις της κυρίαρχης τότε στυλιστικής έκφρασης, νεωτερικούς πειραματισμούς, αλλά και τυπολογική ομοιογένεια. Ειδικότερα στο βορειοελλαδικό χώρο η ανέγερση των υποκαταστημάτων συμπίπτει χρονικά με τον επανασχεδιασμό των αστικών κέντρων, μέσω ενός εκτεταμένου προγράμματος πολεοδομικών μελετών, που αναθέτουν οι αντίστοιχοι Δήμοι. Όπως φαίνεται από τα στοιχεία του Αρχείου, η χρονική συγκυρία επέτρεψε την Τεχνική Υπηρεσία της Ε.Τ.Ε. να παρεμβαίνει στις τοπικές αρχές ζητώντας σε πολλές περιπτώσεις τροποποιήσεις του σχεδίου, ώστε τα νεόδμητα υποκαταστήματα να εντάσσονται σε αυτοτελή μικρά οικοδομικά πολύγωνα για λόγους ασφαλείας. Αίτημα που γινόταν δεκτό, όπως μπορούμε να διαπιστώσουμε σήμερα.

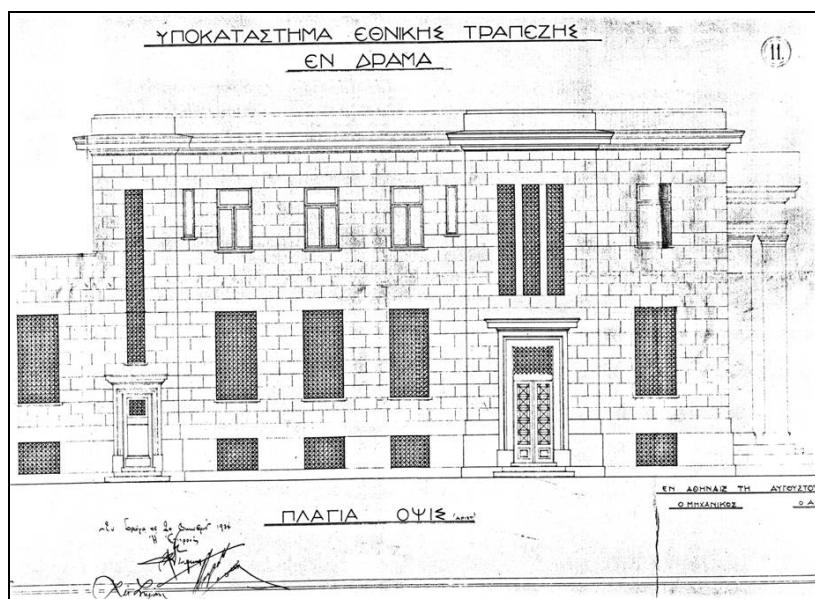
Τα σχέδια της αρχιτεκτονικής μελέτης του υποκαταστήματος Δράμας χρονολογημένα από τον Αύγουστο του 1930 δεν φέρουν υπογραφή. Όμως το γενικότερο αρχιτεκτονικό ύφος, αλλά και το συνεχές ενδιαφέρον για το έργο του προϊσταμένου της τότε Τ.Υ./Ε.Τ.Ε., Νικόλαου Ζουμπουλίδη, δεν αφήνουν αμφιβολίες για την πατρότητα. Το αρχιτεκτονικό ιδίωμα του Ζουμπουλίδη, καλές αναλογίες, κλασικά -ίσως υπερτονισμένα- πρότυπα- επιμελημένη κατασκευή, γερμανική αυστηρότητα είναι εμφανές. Για τον Νικ. Χ. Ζουμπουλίδη (1888-1969) και το αρχιτεκτονικό του έργο υπάρχουν διάσπαρτες βιβλιογραφικές αναφορές. Σπούδασε αρχικά στη Σχολή Καλών Τεχνών της Κωνσταντινούπολης και μετά από δύο χρόνια εργασίας στο Υπουργείο Εφκαφίου της Κωνσταντινούπολης μετέβη στο Technische Hochschule του Βερολίνου, όπου ολοκλήρωσε τις σπουδές του. Στο Βερολίνο εργάστηκε στην Αρχιτεκτονική Υπηρεσία του Βοτανικού κήπου -από το 1912 ως το 1914- και στη συνέχεια διορίστηκε στην υπηρεσία Νέων Μουσείων του Βερολίνου. Το 1915 επιστρέφει στην Ελλάδα και διορίζεται μηχανικός στο δήμο Βόλου και από το 1917 ως το 1919 βοηθός του Αριστείδη Μπαλάνου, διευθυντή της Τ.Υ. της Ε.Τ.Ε. Από το 1920 γίνεται προϊστάμενος της Τ.Υ. και είναι ένας από τους πρωταγωνιστές της οικοδομικής ανάπτυξης της κατά την περίοδο 1925-1938. Τα σπουδαιότερα έργα του ήταν το σημερινό κτίριο του ΝΑΤ στον Πειραιά, το Χρηματιστήριο Αθηνών, το κτίριο των Αρχείων της Τράπεζας στην οδό 3ης Σεπτεμβρίου, τα υποκαταστήματα στη Θεσσαλονίκη, Κόρινθο, Ναύπλιο, Μεσσήνη, Ζάκυνθο, Θήβα, Λαμία, Μυτιλήνη, Σάμο, Σέρρες, Ξάνθη, και Δράμα. Επικεφαλής πολυμελούς ομάδας αρχιτεκτόνων σχεδίασε το κεντρικό κτίριο της Τράπεζας της

Ελλάδος (1933-38) και υπήρξε πρωτεργάτης του Οικοδομικού Συνεταιρισμού των Υπαλλήλων της Ε.Τ.Ε. ανοικοδομώντας το προάστιο της Φιλοθέης.

Στη Δράμα ο Ζουμπουλίδης τοποθετεί το κτίριο ελεύθερα στο οικόπεδο αφήνοντας περιμετρική αυλή, από την οποία γίνεται προσπέλαση προς την ανεξάρτητη είσοδο της κατοικίας του διευθυντή. Στο ισόγειο κυρίαρχη είναι η θέση της ψηλοτάβανης κεντρικής αίθουσας συναλλαγών, που τονίζεται με τους εκατέρωθεν του κεντρικού άξονα πάγκους συναλλαγών (guichets) και την τοποθέτηση στο βάθος του κεντρικού ταμείου με το θησαυροφυλάκιο. Στο μικρό μεσοπάτωμα διαμορφώνονται δύο βοηθητικά δωμάτια. Ιδιαίτερα θα σχολιάσουμε την πρόταση του σχεδιαστή για τη δημιουργία εσωτερικού κήπου στην κατοικία του διευθυντή. Είναι μια επιλογή που εμμένει και σε άλλα σχέδια του Ζουμπουλίδη. Την συναντήσαμε και στις Σέρρες, όπου πίσω από το επιβλητικό αέτωμα ήταν θαυμάσια κρυμμένη μια υαλοσκέπαστη χειμερινή σέρρα. Στη Δράμα πρότεινε μια πέργκολα με αναριχώμενα φυτά, με μια σχεδόν γραφική διάθεση, που απαλύνει τις κατά τα άλλα αυστηρές γραμμές του κτιρίου και θυμίζει τον Πικιώνη. Αργότερα οι κρεμαστοί αυτοί κήποι καταργήθηκαν.

Θα μπορούσε αυτή η φυσιολατρική τάση να αποδοθεί στις νεανικές εμπειρίες του Ζουμπουλίδη από τη θητεία του στην Αρχιτεκτονική Υπηρεσία του Βοτανικού κήπου του Βερολίνου; Ήταν η ενασχόλησή του –την ίδια εποχή– με την ανοικοδόμηση της κηπούπολης της Φιλοθέης, η πηγή των επιρροών που δέχτηκε; Στο ολάνθιστο προάστιο της Αθήνας, η επιστροφή στη φύση συμβάδιζε με τον αρχαϊσμό, στη Φιλοθέη με τις πικροδάφνες, όπου ο Πικιώνης υλοποίησε την περίφημη παιδική χαρά και ο Ζουμπουλίδης τον πάλλευκο ναό της ομώνυμης Αγίας οι πειραματισμοί και η αναζήτηση νεωτερικών εκφραστικών μέσων ήταν ενδεδειγμένη πρακτική. Εκεί, θα πρέπει να αναζητηθούν οι ιδιαιτερότητες στο σχεδιασμό των επαρχιακών καταστημάτων της Ε.Τ.Ε. του μεσοπολέμου.

Εικ. 7: Σχέδια του κτιρίου της Δράμας (πηγή: Ι.Α./Ε.Τ.Ε.)

Στο υποκατάστημα των Σερρών (1925-27), ένα από τα πρώτα κτίρια της Εθνικής Τράπεζας στο βορειοελλαδικό χώρο, οι τέσσερις ογκώδεις πεσσοί του προτύλου με τα ιωνικού τύπου επίκρανα συνιστούν το κυρίαρχο στοιχείο της σύνθεσης, ενώ ο αρχιτεκτονικός αρχαϊσμός του Ζουμπουλίδη φαίνεται στη διαμόρφωση των τεσσάρων γωνιακών ανοιγμάτων στον άνω όροφο της πρόσοψης, με τους αράβδωτους κίονες, χρωματισμένους σε απομίμηση μαρμάρου. Τη στάθμη της βάσης του απλού κλασικού θριγκού (επιστυλίου), που δέχεται την αετωματική απόληξη του πρότυλου, τονίζει και επεκτείνει νοητά στο υπόλοιπο κτίριο τσιμεντένια ταινία με εγχάρακτο μαϊάνδρο. Ο μαϊάνδρος αυτός μαζί με τα πλατιά πλαίσια στους φεγγίτες και τις ραβδώσεις στο επίχρισμα της τοιχοποιίας τονίζουν το κλασικιστικό ύφος του κτιρίου. Στην πλαγία δεξιά όψη, η κλιμάκωση των όγκων επαναλαμβάνεται με τον άξονα συμμετρίας να τονίζεται ακόμη περισσότερο με τα τρία στενά ψίκορμα ανοίγματα. Στην παρόμοια πλαγία αριστερή όψη κυριαρχεί η επιβλητική είσοδος στην κατοικία του διευθυντή, με το κλασικό θύρωμα και το αετωματικό γείσο. Τέλος η πίσω όψη, έχοντας μικρότερη ογκοπλαστική δύναμη, εντυπωσιάζει με τη loggia, το βαθύ, κλειστό εξώστη με τους δύο διακοσμητικούς κίονες. Η οριζόντια ζώνη που δημιουργείται ανάμεσα στα υπέρθυρα του άνω ορόφου και στο γείσο του δώματος διακοσμείται επίσης με οδοντωτή ταινία κατά τα κλασικά πρότυπα. Όμως το αίτημα για ελληνικότητα αντιμετωπίστηκε στο υποκατάστημα Σερρών αφαιρετικά καταφεύγοντας ακόμη και σε απλουστευμένα διακοσμητικά στοιχεία art deco χωρίς ασφαλώς να προσχωρεί σ' αυτό. Όπως για παράδειγμα το διακοσμητικό μοτίβο με επιρροές art deco που στέφει τους πυλώνες της περίφραξης και το σχέδιο της μεταλλικής εξώθυρας. Ακόμη και η χρήση αρχαϊκών γραμμών στην εγχάρακτη επιγραφή στο μέτωπο της εισόδου του κτιρίου παραπέμπει σ' έναν ανανεωμένο κλασικισμό (Θεοδωρίδου, 2006). Με αντίστοιχη αρχιτεκτονική λογική σχεδιάστηκε το υποκατάστημα της Ξάνθης (1930): έχει ίδια διάταξη στην κάτοψη, τέσσερις παρόμοιους πεσσούς στο πρότυλο και παρεμφερείς κατασκευαστικές λεπτομέρειες.

Στο υποκατάστημα της Δράμας ο αρχιτεκτονικός κλασικισμός του Ζουμπουλίδη φαίνεται ειδικότερα στους δύο κίονες με τα ιωνικού τύπου κιονόκρανα, που συνιστούν και το κυρίαρχο στοιχείο της αρχιτεκτονικής σύνθεσης. Δύο ενσωματωμένοι στην πλαϊνή τοιχοποιία πεσσοί οριοθετούν την ελαφρά προεξοχή του προπύλου. Σε αντίθεση με την ογκοπλαστική δύναμη του υποκαταστήματος Σερρών, το υποκατάστημα Δράμας επιβάλλεται μ' έναν λιγότερο δραματικό, σχεδόν διακριτικό τρόπο στην οδό Μεγάλου Αλεξάνδρου. Και δεν είναι μόνο οι όγκοι απλούστεροι. Λείπουν από το κτίριο της Δράμας οι οδοντωτές ταινίες, ο τσιμεντένιος διακοσμητικός μαϊάνδρος, ο τονισμός του ορόφου με κίονες, loggia κ.λπ. Παραμένουν τα σιδερόφρακτα υψίκορμα παράθυρα, τα χωρίς περιθώρια ανοίγματα.

Εικόνα 8: Το κτίριο σήμερα (φωτο. Λ.Θ.)

Ας ξαναδούμε με την ευκαιρία πως αντιμετώπιζε ο Ζουμπουλίδης το Εσκή τζαμί Δράμας : «*δίδοντες εις το κτίριον Βυζαντινήν χροιάν, θα επιτύχωμεν όπως η πόλις της Δράμας αποκτήσει εν καλλιτεχνικόν μνημείον*». Το αντιμετώπισε με τη λογική της διατήρησης ενός μνημείου και της ενσωμάτωσής του σε ένα διαφορετικό ιδεολόγημα. Αντίθετα το Μολλά Τζαμί της οδού Μεγάλου Αλεξάνδρου το αντιμετώπισε με τη λογική της απάλειψης: κατεδάφιση και αντικατάστασή του μ' ένα νέο οικοδόμημα που θα υποδήλωνε «ελληνικότητα». Διαφορετικές αντιμετώπισεις, ναι, αλλά μέσα στα πλαίσια της ίδιας κατεύθυνσης ως προς τον ενδεδειγμένο ρυθμό: Ελληνικός-Αρχαϊκός ή Βυζαντινός ήταν η γενικότερη κατεύθυνση που οι αρχιτέκτονες της Ε.Τ.Ε. ακολούθησαν με συνέπεια σ' όλα τα έργα τους κατά τη διάρκεια του μεσοπολέμου. Αν και προηγούνται σε αριθμό και μέγεθος τα κλασικιστικά κτίρια, όπως των Σερρών, Δράμας, Ξάνθης, Θεσσαλονίκης -έργα κυρίως του Ζουμπουλίδη- δεν λείπουν τα νέο-βυζαντινίζοντα της Φλώρινας, Κοζάνης και Πρέβεζας.

Όσον αφορά το οπλισμένο σκυρόδεμα, χρησιμοποιείται στα πατώματα, αλλά και ως υλικό πλήρωσης μορφολογικών στοιχείων: στους εσωτερικούς κίονες και στους κίονες του προπύλου. Η προσοχή των μηχανικών της Τράπεζας στη στατική θωράκιση και αντοχή των κτιρίων της είναι θέμα γνωστό και από άλλες περιπτώσεις, όπως της Θεσσαλονίκης (Γεωργιλιά, 1995) και της Ζακύνθου

(Συνοδινός, 2003), ενώ ο πολιτικός μηχανικός Ιωάννης Ισηγόνης που υπηρετούσε στην Τεχνική Υπηρεσία της Τράπεζας ήταν ένας από τους πρωτοπόρους της χρήσης του υλικού στον ελληνικό χώρο (Ισηγόνη, 1995). Από τις εκτενείς πληροφορίες που περιλαμβάνει το Ι.Α./Ε.Τ.Ε. για τα υλικά επικαλύψεων (δάπεδα από τσιμεντένια πλακίδια, κουφώματα, γύψινες διακοσμήσεις κ.λπ.) θα σταθούμε στην επισημάνση ότι τα περισσότερα αγοράζονται από αθηναϊκές επιχειρήσεις ή εκτελούνται από Αθηναίους τεχνίτες.

Συνοψίζοντας θα λέγαμε ότι σε αντίθεση με τα εκτός κλίμακας κτίρια των Σερρών και της Ξάνθης, το υποκατάστημα Δράμας διατηρεί την κλίμακα και την χάρη των κλασικών προτύπων. Ίσως για αυτό το συγκεκριμένο έργο, αν και έχει πολλά από τα χαρακτηριστικά του επονομαζόμενου συντηρητικού ή εξασθενημένου ή απογυμνωμένου κλασικισμού (*stripped classicism*), του ταυτισμένου με τα ολοκληρωτικά καθεστώτα της Ευρώπης, επιβάλλεται, αλλά δεν απωθεί, εντυπωσιάζει, αλλά δεν καταπιέζει.

4. Αντί επιλόγου

Η εξιστόρηση της ανέγερσης του υποκαταστήματος της Εθνικής Τράπεζας στη Δράμα κινήθηκε γύρω από τρεις άξονες προσέγγισης. Πρώτον, συμπληρώθηκε με το παράδειγμα της Δράμας μια συζήτηση που έχει ανοίξει για την αρχιτεκτονική σημασία της οικοδομικής δραστηριότητας της Ε.Τ.Ε. κατά τη διάρκεια του μεσοπολέμου. Δεύτερον, το ενδιαφέρον επικεντρώθηκε στους βασικούς συντελεστές, το δημιουργό του έργου, Νικόλαο Ζουμπουλίδη και τον επιβλέποντα του έργου αρχιτέκτονα Ξενοφάνη Αιγίδη. Δόθηκαν επίσης πληροφορίες για τον ανάδοχο Νικόλαο Μίχα και τον τότε δημομηχανικό Δράμας Ιωάννη Μακρή. Τρίτον, αναδείχθηκε τα ζήτημα των παρεμβάσεων της Τράπεζας στον επανασχεδιασμό των βορειοελλαδικών πόλεων κατά το μεσοπόλεμο. Γιατί αν και ο ρόλος της Εθνικής Τράπεζας στις διαδικασίες νομισματικής ενοποίησης των «Νέων Χωρών» με το Ελληνικό Βασίλειο, την αποκατάσταση των προσφύγων, την χρηματοδότηση των μεγάλων υδρευτικών και αντιπλημμυρικών έργων έχει εξιστορηθεί επαρκώς, σχεδόν άγνωστη παραμένει η συμβολή της στη διαμόρφωση των πολεοδομικών σχεδίων, που εκπονούνται στο Βορειοελλαδικό χώρο την αντίστοιχη χρονική περίοδο. Από τα παραδείγματα των Σερρών, Δράμας και Ξάνθης που διερευνήθηκαν, φαίνεται ότι η Τράπεζα, ως προνομιακός συνομιλητής διαμόρφωσε για τον εαυτό της μικρά ανεξάρτητα οικοδομικά πολύγωνα, της τάξεως των 1000 τ.μ. στα κεντρικότερα σημεία των αντίστοιχων πόλεων, όπου στέγασε τα υποκαταστήματά της. Παρενέβη δηλαδή στον πολεοδομικό σχεδιασμό των τριών πόλεων με τις συγκεκριμένες επιλογές της.

Τα μεγαλόπρεπα κλασικιστικά κτίρια που η Τράπεζα έκτισε λειτούργησαν σε συμβολικό επίπεδο με απόλυτη επιτυχία: διαμόρφωσαν την «εικόνα» που η Εθνική ήθελε να προβάλλει: της «παραδοσιακής» μεγάλης Τράπεζας, που ανταποκρίνεται στις απαιτήσεις της σύγχρονης ζωής και χρησιμοποιεί την καλύτερη τεχνολογία και υλικά. Ταυτόχρονα, τα κτίρια της Ε.Τ.Ε., επειδή δημιουργήθηκαν όταν ο κλασικισμός είχε πλέον υποχωρήσει, αποτέλεσαν ένα

υστερόγραφο του μεγάλου αυτού πολιτιστικού κεφαλαίου και ίσως γι' αυτόν ακριβώς το λόγο δεν είχαν τη δύναμη να επεκτείνουν την επίδρασή τους στο ευρύτερο περιβάλλον των τοπικών κοινωνιών, να δημιουργήσουν δηλαδή μια καθολικότερη αισθητική αντίληψη. Όμως παραμένουν μέχρι και σήμερα ως αξιόλογα μεμονωμένα παραδείγματα, που σηματοδοτούν την εποχή τους και την αισθητική των τεχνικού επιτελείου που τα υλοποίησε.

Ευχαριστίες

Το μεγαλύτερο μέρος του κειμένου και του εικονογραφικού υλικού βασίζεται στο υλικό του Ι.Α./Ε.Τ.Ε. Θα ήθελα να ευχαριστήσω και από τη θέση αυτή το προσωπικό του Αρχείου για τη βοήθεια.

ΠΗΓΕΣ

Ιστορικό Αρχείο Εθνικής Τράπεζας
Μητρώο Μελών Τεχνικού Επιμελητηρίου Ελλάδος

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Δ. Αϊβαζόγλου-Δόβα, *Η Δράμα. Ο Νεοκλασικισμός στην αστική αρχιτεκτονική της πόλης*, Δράμα 2002, σσ. 70-92.

Ελλη Γεωργιά, «Το κτίριο της Ε.Τ.Ε. στην πλατεία Ελευθερίας Θεσσαλονίκης. Οι εκπλήξεις της θεμελίωσης και το χρονικό της ανέγερσης 1928-1933» στον κατάλογο της έκθεσης: *Το κτίριο της Εθνικής Τράπεζας στην πλατεία Ελευθερίας της Θεσσαλονίκης. Το χρονικό της ανέγερσης (1928-1933) και η ιστορία του χώρου*, Θεσσαλονίκη 1995.

Διον. Βλαχόπουλος, «Η αρχιτεκτονική των κτιρίων της Εθνικής Τράπεζας κατά την περίοδο του Μεσοπόλεμου», στο κατάλογο της έκθεσης, *Το κτίριο της Εθνικής Τράπεζας στην πλατεία Ελευθερίας της Θεσσαλονίκης. Το χρονικό της ανέγερσης (1928-1933) και η ιστορία του χώρου*, Θεσσαλονίκη 1995.

Χρ. Ζαρκάδα-Πιστιόλη, «Το κτήριο της Εθνικής Τράπεζας στη Φλώρινα και η παρουσία του αρχιτέκτονα Αριστομένη Βάλβη στην πόλη», *Μνημείο και Περιβάλλον*, 8 (2004) 79-96.

Λίλα Θεοδωρίδου, «Το χρονικό του κτιρίου της Εθνικής Τράπεζας Σερρών», πρακτικά Β' Διεθνούς Επιστημονικού Συνεδρίου με τίτλο: *Οι Σέρρες και η περιοχή τους από την οθωμανική κατάκτηση μέχρι τη σύγχρονη εποχή*, 6 - 9 Απριλίου 2006, Σέρρες (υπό έκδοση).

Ελένη Ισηγόνη-Μαργαρίτα Ισηγόνη, *Η οικογένεια Μιχαλάκη Ισηγόνη της Σμύρνης*, Αθήνα 1995.

Μ. Μπίρης, Μ. Καρδαμίτση-Αδάμη, *Νεοκλασική Αρχιτεκτονική στην Ελλάδα*, 2001, σσ. 256-257.

Ζ. Συνοδινός, «Το κτίριο του καταστήματος της Εθνικής Τράπεζας στη Ζάκυνθο και οι σεισμοί του 1953», *Εμείς και η Τράπεζα* 22 (2003) 28-31.

Αναστασία Τζάκου, «Η συμμετοχή των τραπεζών στην επίσημη αρχιτεκτονική», *Θέματα Χώρου και Τεχνών*, 15 (1984) 74-81.

Αγγ. Στυλ. Τσίγκου, «Η ιστορία του κτιρίου της Εθνικής Τραπέζης στο Βαθύ Σάμου», πρακτικά συνεδρίου: *Η Σάμος τον 20ό αιώνα*, 10-12 Νοεμβρίου 2000.

Αγγ. Στυλ. Τσίγκου, «Η μαγική φρεσκάδα του παρελθόντος», περ. *Εμείς και η Τράπεζα*, 17 (2001) 7-11.

Ευάγγ. Χεκίμογλου, «Η ίδρυση του καταστήματος της Εθνικής Τράπεζας στη Θεσσαλονίκη (1913)», περ. *ΕΜΕΙΣ*, τχ. 17, Σεπτ. 1988.